

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Helytörténet — tudatformálás

GONDOLATOK A HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS NÉHÁNY AKTUÁLIS KÉRDÉSÉRŐL

A Palócföld a közelmúltban nagy figyelmet kiváltó eszmecsere kezdeményezett a helytörténetírás aktuális gondjairól, feladatairól. Tehette ezt annál inkább, mivel Nógrád megyében az elmúlt évtizedben sorra láttak napvilágot az igen színvonalas, példászerűen összeállított forráskiadványok, illetve a történettudomány legkorszerűbb módszereit rendkívül következetesen érvényesítő, nagyszerű helytörténeti monográfiák. E munkálatok során pedig annyi tapasztalat halmozódott fel, hogy közreadásuk minden bizonnyal gazdagítani fogja történetírásunk szakmai-módszertani tárházát. Már csak ezért sem kívánok receptet adni a helytörténettel Nógrád megyében foglalkozók számára. De ilyen recept nem is készíthető, lévén a helytörténetírás alap kutatás-jellegű, s egyben alkotó munka, amely nem nélkülözheti a személyes képzettséget, műveltséget.

A helytörténeti kutatásoknak azonban nagyobb tudományos és társadalmi célkitűzések egészéhez kell illeszkedniük, s hasznuk, felhasználhatóságuk annak arányában sokszorozódik, hogy milyen mértékben sikerül egységesíteni a kutatás irányait, problematikáját, az adatfeltárás, adatközlés rendszerét. A helytörténeti munkáknak többféle igényt kell kielégíteniük. Szolgálni kell a helyi lakosság természetes igényét múltja megismerésére, felhasználhatónak kell lenniük a helyi oktató, népművelői és propagandamunkában. Ugyanakkor a történettudomány nagyobb célkitűzéseinek megvalósítását is elő kell segíteniük. Hozzá kell illeszkedniük az országos kutatási irányokhoz, hiszen összehangolt helytörténeti kutatások nélkül ma már számos kérdés feltárásában országosan sem tudunk előbbre lépni.

A helytörténetírás feladata továbbá az is, hogy a ma még elérhető tények és adatok sokoldalú rögzítésével megőrizze, átmentse azokat a jövő számára, mintegy forrásul szolgáljon annak. A történettudományon kívül a helytörténetírás, mint a települések hierarchikus szerveződésének menetét is feltáró vállalkozás, segítséget nyújthat — és kell is nyújtania — a településfejlesztés, -tervezés számára is. A településfejlesztést befolyásoló tényezők és természetük, működési mechanizmusuk egzakt vizsgálata ugyanis csak történetileg végezhető el, s a történeti bázison nemcsak jelen viszonyaink, hanem a jövő fejlődési tendenciái is biztosabban kitapinthatók.

A helytörténeti monográfia tudományos igényű munka, amely a hitelesség és tudományos dokumentálás elveiről nem mondhat le. Ugyanakkor közérthetőnek kell lennie, hozzáférhetőnek, élvezhetőnek a széles olvasóközönség számára. A tudományos hitelességű, megalapozott mondanivaló olyan lendületes stílussal párosuljon, amely a szocialista patriotizmus tudatformáló feladatainak szolgálatára és betöltésére egyaránt alkalmas lehet.

A település története természetszerűen olyan összetett jelenség, amelynek teljességben történő megragadása nem csupán a történettudomány különböző ágazatainak (település-, gazdaság-, politikatörténet) együttes figyelembevételét kívánja meg. Amikor egy-egy település történetét nem provinciális, hanem marxista-leninista szemléletet érvényesítő módszerrel dolgozzuk fel, törekednünk kell a komplex megközelítésre, több tudományág (néprajz-, művészet- és irodalomtörténet, gazdaság- és természeti földrajz, szociológia, demográfia stb.) szakembereinek erőfeszítéseit egy cél sikeres megoldásának irányába összefogó, -hangoló megoldási módozatok keresésére, mégpedig a szakágak teljes egyenjogúsága alapján.

A munkálatok egésze során érvényesítendő alapvető szempont, hogy (az ősi állapotot kivéve) a történelem osztályharcok törté-

nete, a társadalom egymás ellen küzdő osztályai viszont mindenkor a termelési és érintkezési viszonyoknak, egyszóval korszakuk gazdasági viszonyainak termékei. A társadalom mindenkor gazdasági szerkezte az az alap, amelyen minden történelmi időszak jogi és politikai berendezései, vallási, kulturális, ideológiai elképzelésmódjai végső soron felépülnek. Ennek érvényesítése a helytörténeti munka elvi vezérfonala kell legyen.

Nem kétséges, hogy a helytörténeti munkák periodizálásában a társadalmi formációk szerinti országos periodizációt kell követnünk, általában nagy korszakokat felvéve, hiszen az egyes korszakokat a tematikai egységek úgyszólván tovább tagolják. Természetesen ez nem zárja ki egyes fordulópontok (pl. 1848—1849; 1918—1919; 1944—1945.) kiemelt tárgyalását. Persze az egyes városok sajátos fejlődése is adhat belső korszakhatárt (pl. az újratelepítés dátuma), de ez összhangba hozható pl. a feudalizmus nagy szakaszai szerint történő tárgyalással.

A kutatás és ábrázolás jelen felé táguló perspektívája nem csupán azt jelenti, hogy a korban hozzánk közelebb álló részek részletesebbek legyenek, hanem azt is, hogy lehetőleg minden mai jelenség történeti gyökere feltárásra kerüljön, a történeti ábrázolás a ma jobb megértését szolgálja. Ugyanakkor nem szabad abba a hibába esnünk, hogy csak a máig hatót mutatva be, egy-egy kor értelmetlenné váljék, vagy hogy a fejlődési tendenciák rajza elfedje a fejlettség ténylegesen adott színvonalát.

A monográfiának széles körű adatfeltáráson és -gyűjtésen kell alapulnia, maga a monográfia azonban szintézis, amelybe nem a — mégoly érdekes — újonnan feltárt anyagok, hanem a leszűrt eredmények kell kerüljenek. Helyes, ha még az adattári rész is erősen szelektált, tömörített s feldolgozott formában készül. Az anyaggyűjtés és -közlés során, ahol lehet, törekedjünk a jelenségek, folyamatok minél teljesebb adatolására, kvalifikációjára, s ennek eredményeit rögzítse a monográfiák adattára. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy fontos (politikai, tudati, szemléleti stb.) jelenségek egész sora nem mérhető, de értékelhető, leírható, s ezek nélkül történeti képünk nem csupán hiányos, de téves is lenne.

A színvonalas helytörténeti kutatás, tehát a történelemtudománynak olyan, a többivel egyenrangú szakága, amely éppen azért érdemli meg, hogy az egyéb szakterületektől támogatást kapjon, mert azt egyenértékű tudományos teljesítménnyel viszonyozhatja.

A helytörténet-kutatásnak mint a helyi keretek között kialakult, szerves történeti összefüggések vizsgálatára hivatott szaktudománynak nem az a feladata, hogy kuriózumokat szolgáltatson a történettudomány szakágai, illetve szintézisei számára. Éppen ellenkezőleg: hogy olyan teljes átfogásra törekvő fejlődésvizsgálatokat folytasson, amilyenek csupán a helyhez kötött, szerves kötelekekkel egybefűzött társadalmi képletek és intézmények mikrokozmoszainak a mozgásterében végezhetőek el. Ahogyan egyik történetünk megfogalmazta: a helytörténet munkája sem a színes kavicsokat gyűjtő gyermekéhez, sem a kincskereső kalandoréhoz nem hasonlítható, sokkal inkább a módszeresen dolgozó geológuséhoz. Mindebből következik, hogy a helytörténet-kutatás fejlesztése korántsem lokális érdek csupán, hanem nagyon fontos szerep vár rá a történettudomány szakágainak módszeres munkamegosztásra olyannyira rászoruló együttesében.

Az egyes jól körülhatárolt területek történetének feldolgozásában a legfontosabb szempontok egyike az összehasonlító (komparatív) módszer. Jelentőségét így foglalja össze Váczy Péter, a helytörténet-kutatás elméleti kérdéseinek kitűnő szakértője: „Ott is, ahol értékesebb anyagra támaszkodhat a helytörténeti kutatás, egyre inkább megfigyelhető az a törekvés, hogy a helyi adatokat más vidékek adataival kiegészítse és összehasonlítsa. Egy ponton túl kimerülni lát-szik a helytörténeti anyagkészlet, s éppen a mélyebb megismerés érdekében a helytörténet szükségét érzi, hogy más vidékeken is körülnézzen. Átlépi tehát megyéje határát, hogy innen is, onnan is értékes holmit csempésszen át. Nem azért, hogy megyéje talaját elveszítse lába alól, hanem, hogy inkább abban mélyebbre megfogód-zék. Hogy a tudományosság követelményének jobban megfeleljen, maga hagyja el területét, szűk hazáját, s ezen a vándorúton olyan eszközökhöz folyamodik, melyeket különben az általános történet alkalmaz egyetemesebb jellegű tények ábrázolásánál.”

A történeti vizsgálódás tehát sohasem szűkülhet le csak az adott területre; azaz elszűrül, provinciálissá válik szükségszerűen az a munka, amelyik csak az adott terület forrásait böngészi és idézi, amelynek szerzője nem rendelkezik széles körű ismeretekkel az országos történet, sőt az egyetemesség irányában. Ebben a történeti műfajban csak akkor nyújthatunk értékeset, ha feldolgozásunk mind szemléletében, mind módszerében és tárgyalt anyagában, valamint (természetszerűen) mondanivalójában szervesen kapcsolódik össze, ötvöződik az országos történet egészével.

Ez évi 3. számunkban azzal a szándékkal adtuk hiteztélyt Belltzy János írásának (Helytörténetírásunk néhány történeti és időszerű kérdéséről), hogy az eredmények ismeretében, és a gondolat, problémákat számon tartva, véleménycsere színterét a helytörténetírásban érdekelteket — szerzőket, szerkesztőket, kiadókat, olvasókat. A hozzászólásokban eddig megfogalmazott kérdések (a „vidékiség” a történetírásban, a szerzők tudományos rátermettségének, szakmai megalapozottságának fogyatékosságai, a kritika belteremtéséből adódó kérdőjelek, a tudományos műhelyek, alkotócsoportok hiánya stb.) által kiváltott szakmai és közönségviszhang „követelte” folyóiratunk első oldalaira a bontakozó vitához újabban érkezett írásokat.

A komparatív módszer különösen nélkülözhetetlen akkor, ha nem biztosítható az adott terület múltjának komplex, minden oldalú vizsgálata, s szűkebb problémakörre összpontosított vizsgálódást kell folytatni. Ilyen esetben az adott területi egység forrásanyagának egybevetése, összehasonlítása más vidékek anyagaival értékesebb, megalapozottabb, az országos történet számára is hasznosíthatóbb eredményeket hozhat.

Dilettantizmus minden tudományágban feltalálható, azonban a helytörténet sajátosságai, lehetőségei és eredményei miatt talán fokozottabban vonzza a hozzá nem értőket, a műkedvelő avatatlankat. A helytörténetnek számolnia kell önnön természetes korlátaival, s csak ott érvényesülhet minden értékes tulajdonságával, ahol nem lépte át ezeket a határokat.

Ha nem minden történeti jelenség és forrásanyag engedi meg a helytörténeti kutatást, kérdés, mikor és hol indítható meg a vizsgálódás. A helytörténészek gyakran nem veszik eléggé figyelembe, hogy a forrásanyag nem mindig alkalmas a kutatásra. Hogy valamely helység múltjára vonatkozóan történeti anyag található, abból még nem egyértelműen következik, hogy az anyag használható is. Nem azáltal lesz a kutató számára értékes a forrás, mert egy helység vagy terület történetére vonatkozik, hanem mert történeti becse a helytörténet módszerével gyümölcsözteszhető a legjobban, legalkalmasabban. Helytörténészeink azonban gyakran „külső” szempont alapján választják egy-egy település történetének a megírását: ragaszkodás a helyi röghöz, érdeklődés a lakóhely múltja iránt, jubileumi ünnepélyek adnak tollat helytörténészeink kezébe. Márpedig ezek lehetnek ugyan indítékok, amelyek a tudományos érdeklődést valamely terület történeti múltja felé irányítják, de nem lehetnek vezérlő szempontok. Annak eldöntésére, hogy melyik település és ezen belül történetének milyen kérdései kerüljenek tudományos feldolgozás alá, arra vonatkozóan kizárólag a történeti anyag tudományos értéke lehet az irányadó. Amikor a zárt forrásanyag nem alkot szerkesztési egységet, amikor az hézagos, töredékes, jelentéktelen, a helytörténeti kutatás nem kecsegtet sok eredménnyel. Az anyag fogyatékos-sága megbénít minden mélyebb vizsgálódást, minden gondos részlettanulmányt útját állja. A zárt, de szegényes forrásanyag feldolgozásának következménye, hogy a helytörténet könnyen alakul át tudománytalan tudománnyá. Olyankor tehát, midőn egy területen fontos történeti korszakokra egész adatsorok hiányoznak, helytörténet célszerűen, gazdaságosan nem művelhető.

Ideálisnak az a helytörténeti anyag tekinthető, amely nem szagolja szét az egész történeti anyagot, hanem lehetővé teszi, hogy az egészet vonjuk vizsgálat alá, nem bolygatja meg az adatok természetes kapcsolatait. A helytörténeti kutatás éppen azáltal tud felmutatni szép eredményeket, hogy vizsgálni képes az élet összes jelenségeit egy „parányi földdarabon”, s az olvasó egy tenyérnyi nagyságú tükörben megpillanthatja az egész égboltozatot. Az életnek nem önkényesen kihalított darabkáját tanulmányozza, hanem az egész életet minden bonyolult összefüggésével, kuszált kapcsolatával — egy mikroszkóp alá vonható területen. Átfoghatja a folyamatokat, kibogozhatja azokat a rejtett, végtelenül finom szálakat, okfonatokat, érdekhálókat, amelyekből a mindennapi élet szövődik. Mindezt megteheti, mert az életet kicsiny, „lefokozott” alakjában szemlélheti. Az

arányok kisebbek, de mert reálisak, általuk mégis az egész élet jelenik meg. A kisebb arányokat a szem biztosabban kaphatja el, a kutató a történeti valóságról igazibb, hűbb képet nyerhet, mert találkozik az élet teljességével, s megvizsgálhatta összes alkotórészeit.

A rosszul alkalmazott általános történetfeldolgozás, midőn átfut sokféle terület felületén, éppen a jelenségek természetes kapcsolatainak érzékelését zavarja meg, felbontva a szervesen egymásba fonódót, hogy egy részletkérdésre feleletet kapjon. A helytörténet előnye az általános történettel szemben főképpen abban található, hogy a helytörténet egy kis terület anyagából könnyebben rekonstruálhatja az élet egészét. Az általános történetnek tehát, ha igényt tart a tudományos elmélyültségre, a helytörténeti kutatásra kell támaszkodnia.

Összegezve tehát: az országos történet és a helytörténet nem ellentétes megközelítése a történeti valóságnak, hanem két, egymást szükségszerűen kiegészítő és feltételező módszer, amelyek egymás eredményeire építenek, egymás szempontjaitól mintegy megtermékenyülve új és új összefüggések feltárásának a lehetőségét teremtik meg. Ezek a kétségbevonhatatlan tények hozzájárulnak ahhoz, hogy egyre kevesebben vitatják a helytörténet jelentőségét. Ennek ellenére továbbra is számosan vannak olyanok, akik — szembeállítva az országos és helyi kutatásokat — lebecsülően szólnak a helytörténeti tárgyú dolgozatokról, azt hangsúlyozva, hogy ezek eleve korlátozottabb lehetőséget rejtenek magukban, mint az országos történeti munkák. Feltehetően ezzel függ össze az a helytelen szemlélet és gyakorlat, amely szerint a vidék történetének a kutatása a vidéken élő történészek, az országos történet kutatása a központi kutatóhelyeken dolgozó történészek munkaprogramjában kell szerepeljen. Ezzel magyarázható, hogy vannak kutatók, akik a forrásanyagot nem valódi tudományos értéke, hanem annak területi hovatartozása alapján minősítik, selejtezik.

A helytörténeti munkát a köztörténeti vagy az országos eseményeket tárgyaló munkáktól ebben az értelemben nem az különbözteti meg, hogy forrásbázisa vidéki levéltári anyag, hanem hogy a tárgyat képező történeti eseményt, vagy társadalom-, illetve gazdaságtörténeti jelenségsorozatot a helyi tényezők összhatásában mutatja be. Egy tanulmány azáltal válik ilyen tágabb értelemben helytörténetivé, hogy forrásanyagát, a helyi körülmények, a természeti-földrajzi viszonyok alakulásának, a helyi gazdálkodási módszernek, a termelési-technikai kérdéseknek, a szokásjognak, a viseletnek stb. aprólékos ismeretében képes a felszínre hozni és bemutatni. Azaz a történeti megközelítés egyfajta módjaként foghatjuk fel e munkákat.

A megyék, városok, falvak történetének kutatói számolhatnak azzal, hogy a helytörténetírás iránti társadalmi igény a jövőben fokozódni fog. Az emberek, érthetően, mindig is érdeklődtek életük részét alkotó szülőföldjük, községük, városuk, üzemük múltja iránt, s ez a történetet érintő ismerkedési vágy a jövőben még erőteljesebb lesz. Ezt a szülőföld szeretetéből táplálkozó nemes érdeklődést a helytörténetírásnak mind magasabb szinten kell kielégítenie. Ha a helytörténeti tudomány nem válik rossz értelemben véve provinciálissá, hanem a dolgozó osztályok, a munkásosztály és a parasztság haladó hagyományainak bemutatására irányulva megalapozza a hazai, a dolgozó nép egész történetének, kultúrájának szeretetét, akkor betöltheti tudatformáló funkcióját, hozzájárulhat az erkölcsi és politikai egység megszilárdulásához.

Hegyi András

Néhány szó a helytörténetírásról

Több mint tíz éve kísérem figyelemmel helytörténeti kiadványainkat, velük kapcsolatos észrevételeimet már számos alkalommal mondtam el a Palócföld lapjain is. Most, hogy a helytörténettel kapcsolatosan nagyon megszívlelendő és alapos összefoglalók jelentek meg (Belitzky Jánostól és Horváth Istvántól), érdemes még néhány szó erejéig elidőzni a kérdés vizsgálatánál. Annál is inkább, mivel a legutóbb (a lap ez évi 2. számában) ismertetett múlt évi kiadványaink egyike-másika ismételtelen élesen vetett fel olyan problémákat, melyek megoldása nem várthat magára.

Remélem, hogy néhány gondolatöredékkel ki tudom egészíteni az előttem szólók megállapításait; először is arra nézve, hogy vajon mi a helytörténet és az országos történet egymáshoz való viszonya.

Korántsem akadémikus kérdés, nem a tyúk-tojás-elsőség vitájához hasonló műprobléma annak taglalása, hogy melyik elsődleges, hiszen a szakemberek már régóta jól tudják és vallják, hogy a helyi adatok feltárása (függetlenül attól, hogy ezt a munkát helyi kutatók vagy központi tudományos intézmények munkatársai végzik) mindenképpen elsődleges és alapvető, ennek elvégzése nélkül országos szintézis szinte el sem képzelhető. Sokkal inkább okoz gondot az a körülmény, hogy a helytörténeti műveknek kettős rendeltetésük van: amellett, hogy az országos történetírás építőköveiként a tudományt szolgálják, bizonyos helyi igényeket is ki kell elégíteniük. Úgy érzem, hogy ennek az utóbbinak a túlhangsúlyozásával követtünk el hibát az elmúlt húsz-harminc év folyamán. Abból a nagyon helyes alapállásból kiindulva ugyanis, hogy a honismeretnek szerves része a helytörténet is, az ilyen jellegű munkák nevelési célját a kívánt mértéknél jobban előtérbe helyeztük, a helytörténeti feldolgozások fő célját abban fogalmazzuk meg, hogy segítsék elő a lakóhely jobb megismerését és ezáltal annak megszerettetését. Márpedig (korántsem tagadva, hogy ez is feladata a helytörténeti kutatásnak) világosan kell látnunk a tudományos célok elsődlegességét, s az ezzel járó olyan következményeket, mint: a helytörténeti kutatásnak az országos kutatással fenntartott szerves kapcsolata, a helyi jelenségeknek a más tájak jelenségeivel szoros összefüggésben való vizsgálata, a rendelkezésre álló valamennyi országos és helyi forráslehetőség kiaknázása, de mindenekelőtt az egy-egy adott korra, illetve témakörre vonatkozó már meglévő irodalom hiánytalan ismerete. Mindezek nélkül a helytörténettel foglalkozó kutatókat (elsősorban az elszigetelten, aránylag nehéz körülmények között dolgozó helyi kutatókat) súlyos veszélyek fenyegetik, olyanok amelyek nem egy számottevő veszteség okozóivá válhatnak.

A veszteségek első csoportját *objektív veszteségeknek* nevezhetnénk. Legfőbb ismérveik az adott mű színvonalában mutatkoznak meg. Ha ugyanis a szerző munkája során nem veszi figyelembe a már elért országos eredményeket, elszakad az országos kutatásoktól, nem ismeri a tárgyra vonatkozó teljes irodalmat, és a forrásokban is

önkéntesen válogat (esetleg azok egy részét figyelembe sem veszi), munkája menthetetlenül a provincializmus posványába süllyed. Közismerten alapvető tényeket úgy állít be, mintha azok saját jelentős felfedezései volnának, egyes helyi jelenségeket olyan nagy jelentőségűnek minősít, hogy ezzel félrevezeti olvasóit, ráadásul, elveszve a lényegtelen részletekben, a fő kérdések kellő mérvű megvilágításával adós marad, és így nem csak a tudomány szempontjából válik értéktelenné munkája, de a helytörténet nevelési feladatainak, a szülőföld valóságához hű megismertetésének sem tesz eleget.

Nem kevésbé fájdalmas a színvonal alatti helytörténeti munkákból fakadó *szubjektív veszteség* sem. Az a szerző ugyanis, aki nem gondoskodik műve megfelelő belső (ön-) és külső szakmai ellenőrzéséről, a belterjes lektorálás csapdájába esve („én lektorálom a te művedet, te lektorárod az enyémet, és akkor minden rendben lesz!”) elveszti a kapcsolatát az országos követelményekkel, igénytelenné válik önmagával szemben is, a mércét egyre lejjebb engedi. Sajnos, az ilyen jelenségek elsősorban a vidéki kutatókat fenyegetik, hiszen — mint azt a közelmúltban megjelent, nagyon találó tanulmány (Bánlaky—Varga: Azon túl ott a tág világ) is megállapította — a vidékiségek egyik jellemzője a viszonyítási alap beszűkülése, az értékrend bizonyos torzulása: az számít értéknek, amit a közvetlen környezet értékel. Így fordulhat elő aztán, hogy aki egyszer elfogadható helytörténeti művet alkotott, azáltal egy város, egy megye „helytörténészévé” léphet elő, s azt követően a környezet bármely produktumát kritika nélkül fogadja el; ha az első művének sikerével szerzett „babérkoszorújának utolsó levelét is befőzte már bablevesébe”, további művei akkor is kiállják a közvetlen környezet próbáját, ha azok színvonala meg sem közelíti az elsőét.

A probléma elevenjére tapintott Horváth István (a Palócföld 1979/4. számában írt hozzászólásában), amikor az országos történetírás és helytörténetírás között megbomlott egyensúly, a rossz értelemben vett „vidékiségből” eredő hátrányos helyzet, a fenyegető igénytelenedés és ebből következően a helytörténeti munkák egyenetlen színvonala kérdésében sürgeti az intézményi koordináció minél teljesebb — és főként minél előbbi — megvalósítását. Az érdekelteket e tekintetben bizakodással töltheti el a Miskolci Akadémiai Bizottság létrejötte, mert ez a szerv — ha egyáltalán a társadalomtudományok körére is ki fogja terjeszteni tevékenységét — az északmagyarországi megyék tudományos kutatásában (így a helytörténeti kutatásban is) biztosítéka lehet a kutatási programok célszerű egyeztetésének, a témaválasztás-beli és módszerbeli esetlegességek kiküszöbölésének, a helyi kutatások és az országos programok kívánt mértékű összehangolásának, egyáltalán a helytörténeti kutatás tudományos színvonala emelésének. S ha ez valóban így lenne, attól senkinek sem kellene féltenie a helytörténetírás másik fontos, nevelési célzatú feladatának teljesítését: a helytörténeti munkák honismereti mozgósító erejének hatását. Sőt: csak az igazán színvonalas, tudományos igényű helytörténeti munkák tölthetik be maradéktalanul a helyi igények terén rájuk rótt feladatokat is.

Schneider Miklós

Metamorfózisok

Rendhagyó vallomásra indít az a néhány hónappal ezelőtt látott kép, ami az akkori Salgótarjában érkezésemkor fogadott.

A vasúti töltés felől szemlélve úgy tűnt az egész Meszes-hegy oldala, mint valamiféle óriási, kiüresedett, függöny nélküli színpad, ahol a félig lebontott házak a díszletek minden eseményt megidézni tudó képességével hatottak. Itt a hegy lábánál — egyelőre megkímélve a bulldozerektől — még állt a hajdani József Attila Kultúrház, mely egykor a megye kulturális életének színterétül szolgált, aminek abban az időben nemcsak szemlélője, de már a felszabadulást követő tizenharmadik évtől résztvevője is lehettem.

Attól az időszaktól kezdve, amikor az ország a háború megrázkódtatásából épphogy csak felocsúdott és önmagára eszmélt, Salgótarjában már egy olyan kultúraépítő erő működött, amely maximálisan tudott minden energiát és minden generációt mozgósítani, lendületes hévvel és hozzáértéssel szervezni, irányítani, programot adni és nagy perspektívát nyújtani. Ebben a cseppet sem provinciális közegben bátran bontakozhatott ki minden érték, köztük a művészi érték is, amely mindig a legnagyobb odafigyelésre számíthatott. Vonzotta a művészeket a megnyilatkozás lehetősége: kiállítások, pályázatok, viták, amelyek mindig jelentős események voltak itt.

Mivel az épülő városnak a fejlődés során már lassanként kirajzolódó településszerkezetére a környékbeli települések rendszerének jellemzővé, mindinkább szembetűnik, hogy ma miként zárja magába a centrumhoz legközelebb eső, legbelső kör íve ezt a helyet, ahonnan a vízbe dobott kő keltette hullámokhoz hasonlóan egyre nagyobb hatósugarú körökbe válna, mind tovább és tovább terjedtek a szellemi energiák; túllépve a város, a megye határait is, országos szintű problémák felelős irányítását is vállalva, kultúránk egészére gyakoroltak és gyakorolnak hatást.

Nem meglepő számomra, hogy húsz év elteltével, visszatérésemkor ugyanolyan friss szellemű és vállalkozó készségű városra találtam. Mert sokan elszármaztak innen az „alapítók” közül, de másutt is az itt megkezdett munkát építik tovább. Mások, akik elhagyták a várost, újra visszatértek. Voltak és vannak, akik sohasem váltak meg tőle, és ma épp oly lelkes szervezők, vezetők vagy alkotók, mint a kezdet kezdetén. Az ő új társadalmat lendületes hévvel építő lelkesedésük és lelkesítésük indított el pályámról a pontról, a Meszes-hegy lábától, s bár furcsa, de inkább érzem törvényszerűnek, mintsem véletlennek, hogy most, két évtized után ugyanerre a földrajzi pontra érkeztem vissza egy fiktív pályázat kapcsán. Mert miképp Tarján szükségszerűen keresi városépítési gondjai optimális megoldásához a legkorszerűbb formát és legigényesebb alkotót, aképp a képzőművész is ott kívánja kifejteni ma az új életmód hozta legégetőbb társadalmi igényeket kielégítő tevékenységét, ahol ez az elvárás a legkorszerűbb építészeti gondolkodással párosul, ahol a vezetők nem csak értő mecénások csupán, hanem a szocialista életmód iránti igényt és elvárást már a leg-

szélesebb tömegekben is felkeltették elkötelezett politikai és kulturális munkájuk során.

Az a hosszú idő óta uralkodó közfelfogás, mely a társművészetek jelentőségét az esztétizálás szintjén ítélte csupán meg. máig tartó tetszhalálra kárhajtotta azok túlnyomó részét. A világméretűvé vált ökológiai válság egyre inkább megmutatkozó tünetei azonban ennek a nézetnek és a társművészetek mesterséges elszigeteltségének felszámolását követelik meg ott is, ahol a fenyegetettség egyelőre még nem tekinthető számottevőnek, de a tendenciák negatív hatásai már érzékelhetők.

A szertelenül burjánzó mesterséges környezetünk okozta léptékvesztés, a helyes méretek, arányok, a természetes ritmus felbomlása, az ingerszegény környezet kialakulása, a természetben való helyünk, tájékozódási képességünk, a hozzá és egymáshoz való viszonyunk, a komfortérzetünk stb. elvesztése egyéni és közösségi életünkben, de a jövő generáció életében is számtalan zavart képes előidézni, amelyek elhárítása érdekében parancsoló szükségszerűséggé vált az emberi nemből rejlő valamennyi képesség mozgósítása, különösen az eddig erre alig igénybe vett művészi alkotóenergia fokozottabb kiaknázása. Mert létezik már úgynevezett lakótelepi közérzet, a legkülönbözőbb biológiai, pszichikai megterhelés okozta stresszállapot, vannak már nálunk is olyan klinikák, ahol a kártotékokon — mint speciális kategória — külön rubrika szolgál a páciens lakótelepi viszonyainak bejegyzésére. A megszokott régi életmódtól hirtelen megválni és helyébe egy újat kialakítani — esetenként ez önmagában is elegendő feszültséget jelenthet, amelynek leküzdéséhez (új perspektívájával) egy új, gazdagabb, minden tekintetben harmonikus életet biztosító, emberközpontú környezet kellene hogy segítsen.

A témának külön irodalma van, és tudományágak, különféle kutatóintézetek foglalkoznak már szerte a világon azokkal az okokkal és következményekkel, melyek a természettel való szerves kapcsolatunk meglazulását vizsgálják, hogy az okokra fényt derítve, mód legyen azok időben történő kiküszöbölésére. Az úgy társadalmi méretekből ható jelentősége, korunk rendkívül összetett, bonyolult, szerteágazó és egymást átható problémaköre miatt ma már nem képzelhető el intuitív módon — még kevésbé egy ölet alapján — e probléma megoldása. Ma már egyetlen tervező-, alkotóművész számára sem kerülhet meg az a kérdés, milyen kölcsönhatásban áll a mi társadalmunk (mai fejlettségi fokán), a tudományos-technikai forradalom által felvetett problémákkal, és azok miként hatják át életünk minden szféráját; hogy az milyen veszélyeket rejt magában és ugyanakkor milyen potenciális lehetőségeket nyújthat komplex környezetünk tervezésekor (pl. a tömegméretű igények legmagasabb szintű kielégítéséhez) anélkül, hogy az emberi alkotóerő és produktuma tovább mechanizálódna, az ember homo sapiensből homo cyberneticusává válna. És épp így nem kerülhet meg az alkotói magatartás kérdése sem, hogy tudniillik mennyiben tartható fenn az individuális művészi alkotói módszer e komplex igényű tervezési feladatmegoldás során, és vajon melyik a leghatékonyabb szervezeti, működési forma ennek valóra váltásához.

Kezdeményezésem ezért 1975-ben egy olyan fórum (Kísérleti Műhely) létrehozására irányult, melyben azok a legértékesebb legfrissebb elméleti és gyakorlati törekvések akumulálódhatnak, amelyek egyéni manifesztációk helyett a totális környezet integráns részévé próbálnak válni egy szervezett, intézményes formák között működő, új szemléletű kollektív munka keretében. Mivel az efféle alkotói munkamódszer feltételei még nem voltak biztosítottak, annak modellezésére — mint első próbálkozás — jöttek létre a Salgótarján nyugati városrészének építészeti tervéhez kapcsolódó társművészeti elképzelések, és kerültek itt bemutatásra 1977. októberében.

Az építészeti koncepció és a különös jellegzetességekkel bíró, az erdő szomszédságában levő, szinte kisvárosias léptékrendet hordozó, sajátos életmódbeli adottságokkal rendelkező, dinamikus fejlődő város számtalan olyan kérdést vetett fel a „pályázat” során, amelyek számunkra egyúttal urbanizáló korunk majd mindenütt felmerülő, legégetőbb megválaszolására váró kérdései is: közösségi erőt teremteni, tömegekre hatni, szervezni cselekvésüket, mozgásukat, fórumot teremteni, mely atmoszférájával egy élő, organikus város kitüntetett, de szerves része, a közösségi terek és privát terek, a mikrokörnyezet segítségével még jobban összefonódhassanak — egymást áthatva. A játszóterek a kor színvonalán biztosítsák a kreatív időtöltést, tágabb környezetük integráns részeként épüljenek be a lakókörnyezetbe, pihenőparkokba. Maximálisan kitölthető legyen a létesítmények anyagi és erkölcsi avulási határa. A társművészet segítse elő a nagyobb flexibilitást, fogadja el a kor kihívását, és találjon új kapcsolódási lehetőséget egy totálisan iparosított építészethez. Keresse ehhez a vizuális kommunikációra alkalmas nyelvet az ismétlődő formarendszerek stb. segítségével. Tartson lépést a tervezés és a kivitelezés ütemével, és így tovább.

De vezessen bármennyire is egy alkotót a szociális jóindulat, ezeknek az elvárásoknak intuitív szemléletű tervezéssel nem tud eleget tenni. Ehhez egy minden eddigittől különböző, új kollektív alkotói forma szükséges, ahol a permanens tervezés is biztosított.

A gyakorlatban még alig áll előttünk megfelelő példa. De nem lehet kétséges, hogy a megoldás alapvető feltétele a jól előkészített, tudatosan kidolgozott program kell legyen, amely eleve biztosítja az információcsere, az egyidejűleg lezajló, egymással kölcsönhatásban álló, integrált tervezési folyamatok között. Koordinálja a nem annyira speciális, mint inkább univerzálisan, magasan kvalifikált, művészek, mérnökök, társadalomtudósok, kutatók és tervezők zavartalan munkáját, hogy egységes, megszakítás nélküli folyamattá szerveződhessék valamennyiük tevékenysége.

Az építészet ugyanis már ismert, a gyakorlatban bevezetett technológiákkal, gyártmányok felhasználásával dolgozik, míg a társművész még a manufaktúrális kötöttségek szorításából csak most készül kitörni, így számára a nagyipari háttér megteremtésének problémája egyelőre lassítja a realizálás folyamatát.

Salgótarján kivételesen jó helyzetben van a tekintetben is, hogy mind a városban, mind a megyében számtalan ipari létesítmény működik, me-

lyekre mint bázisra építeni lehetne a nyugati városrész építésének során. Ezzel biztosított lenne a város pillanatnyi szükségletének (a társalmi művészet alkalmazta anyagfelhasználás és kivitelezés), de a későbbi építkezések során bővülő igényének is zavartalanabb és mindenképp gazdaságosabb kielégítése.

Nincs gazdaságosabb dolog, mint „a tűzoltás szintjén” megoldást keresni, örökösen csak kompenzálni. Az eredmény ugyanis ennek az igyekezetnek eredményeként a problémák bővített újratermelése, valamiféle szükségállapothoz hasonló helyzet állandósítása, mivel az ellentmondásokat nem gyökerestől számolják fel.

Az ember ugyanis eddig szakadatlan kompenzált művészetével, amivel akarva vagy akaratlanul léte önszabályozását célozta. Megpróbált rendet teremteni, a világban való eligazodása érdekében biztonságra szert tenni, a károsnak ítélt jelenségekre felhívni a figyelmet, a jónak vélt erkölcsi magatartást erősíteni, a negatív ellen tiltakozni, a kellemetlent kellemessé tenni, gátlások, szorongások alól felszabadítani, feloldani, biztosítószerepként működni. A művészetnek ez a sokrétű, valóságfeltáró funkciója és biztosítószerepként működése bizonyára ezután sem fog megszűnni, sőt mindig újabb és újabb tartalmakat fog felfedezni és feldolgozni a maga számára, továbbra is érzékenyen, gyorsan és közvetlenül „reagálva le” a folytonosan változó világot, intenzíven hatva az ember érzelmeire, intellektusára. De az a tény, hogy szervezetünk ma olyan mértékben van kitéve a legkülönfélébb ártalmaknak, az idegrendszeri megterhelésekből származó elváltozásoknak, a zajártalom okozta halláskárosodásnak, a helytelen fény- és színhasználat következtében fellépő negatív pszichofizikai és pszichoszomatikus hatásoknak (amelyeket csak akkor veszünk észre, amikor már visszafordíthatatlan folyamatá válnak), arra készlet minden a környezet ala-

kításában részt vállaló tervezőt, hogy jelen és jövő életterületét is meghatározó tevékenységükben az eddig-nél sokkal nagyobb mértékben igénybe vegyék azokat az eszközöket is, amelyek nem csak közvetett módon hatnak tudatunkra, ezen keresztül cselekvésünkre, és nem csak érzelmeinkre apellálnak, hanem közvetlen módon befolyásolják fizikai, biológiai, pszichikai létünket és ezen keresztül magatartásunkat.

Kétségtelen, hogy a felelősség kérdése ezzel fokozottabbá válik, mert a tervezett (mesterségesen alakított) új életterülethez szükséges nem a jónak hitt, általunk vélt társadalmi igényeket kell megvalósítsuk, mert csupán jószándékunkkal, a tudatosan fel nem mért és ellenőrzött objektív társadalmi igények ismerete nélkül csak „modern kényszerzubbonyokat” gyárthatunk.

Csak a tudomány és a gyakorlati élet tökéletes szimbiózisából születhet jelen és jövő életünkhöz ideális kereteket biztosító környezet, amit tudatosság és magas szintű érzelmi töltés jellemez — az eszmei-gondolati tartalom mellett —, felemelve az esztétikai szférába a hétköznapi dolgait, viszonyait, hallatlanul kitágítva ezzel a művészet addig ismert lehetőségeit.

Objektív világunk megismerhető — valljuk. Elérendő céljaink nem utópiák, mert ez a megismerés a legszélesebb tömegeknek, a mi egész társadalmunknak érdekében áll: tudatosan tervezhető tehát a jövő.

Várakozással és bizalommal tölt el azért az a hit, hogy erre a helyre (hiszen törvényszerű), a kultúrának az itt létrejött bázisára (mint kváderkörre) olyan új városnegyed épül majd fel, mely büszkén lesz képes hirdetni a város vezetőinek akaratát, a jövőd lakók iránti tiszteletüket, úttörő módon megmutatva, miként adott körülményben ez a város a szocialista társadalomban a szocialista életmódhoz méltó keretet a benne élőknek.

Németh Márta

Tengődők

Ha igazát érzi, nincs aki megállítaná. Most is ömlik belőle a szó, mint a zuhatag, míves megformálás nélkül, úgy ahogyan elsőre eszébe jut. S amíg ki nem lökte magából évek, hónapok felgyülemllett felháborodását, nem csillapul.

— Tovább már nem állhattuk szótlanul — csattog M. J.-né osztályfőnök. — Iszonyú D. J. gyermekeinek sorsa. Nagyon rájuk fér a segítség. Ők nem tehetnek semmiről. Születtek sorra, és nőnek, mint erdőben a gomba.

A szavakban tehetetlenség, keserűség, erős sajnálat és élénk düh keveredik. Lassan enged fel a fiatalasszony zaklatottsága. Mikor mégis, akkor aprólékos gonddal újra összeszedjük, követhető rendbe fűzve a mondani-valót.

D.-ék Borsod délkeleti részéből származnak, Nógrádban a mostani a harmadik lakóhelyük. Gyökértelenül vándoroltak tanyáról tanyára. D. J. hosszabb ideig traktoros volt, jól keresett. De szerfelett kedvelte az italt, s ez a vesztét okozta. A kenyértörés után új munkahelyet keresett magának: felcsapott kéményseprőnek. A vállalatól ruhát kapott, négyezer forint körüli fizetést.

D. J. 42 éves, felesége harminc. Öt gyermekük született. Béla 1967-ben, a K.-i Általános Iskola kisegítő csoportjának hatodik osztályos tanulója, Pisti két évvel később látta meg a napvilágot; harmadik osztályba jár. Majd következnek sorra a lányok: 1972-ben Tündi, rá egy évre Piri, 1977-ben Marika. Tündi szeptembertől tanköteles, de szülei elmulasztották beiratni, s valahogyan a hivatal is elfelejtette számon kérni ezt a mulasztást. A fiúk hébe-hóba járnak iskolába. Napokat, heteket hiányoznak, s ha jönnek, általában gyalog érkeznek az iskolába. Szüleik nem vásárolják meg a buszbérletet, pedig az iskola utólag fedezi a költségeket.

A fiúknak elnyűtt az öltözkűk, tornacipőben csatangolnak télvíz idején. Főtt ételt ritkán esznek. Béla nap mint nap éhes — meséli a tanárnők —, mohón kap minden falatért, s szorultságában még a szemétkosárból is kiment a harapnivalót. Úgy nézi, lesi a másikat, amint eszik, hogy valósággal kiimádkozza szájából a falatot. S egy-egy törés mindig jut neki. Olyankor, furcsa mosollyal az arcán, odébbsfordít, s lopva felcsipegeti a morzsákat is. Gyakran bevásárol azoknak a társainak, akik otthon kaptak néhány forintot a tízóraira. Szolgálatáért kijár a fizetség: egy-egy kifli vagy zsemle.

Tűnt idők emléke, dickensi, Móricz Zsigmond-i olvasmányélmény. D. Bélának és Pistinek nem az.

— Miért élnek így ezek a gyerekek? — kérdezem a történeteket felidéző osztályfőnökasszonyt.

— Miért? Miért? — ismételteti ingerülten, elnyújtva a szót. — A szüleik miatt. Egyik sem dolgozik. A férfi alkalmi munkát vállal: kertet ás, kocsiskodik, rakodik, fenyőfát árul, mikor milyen tennivaló kínálkozik. Én is láttam már egypárszor ügyeskedni, de a gyerekek, a szülők, az ismerősök is mind jönnek és hozzák a friss híreket. Hol az apáról, hol a Béla gyerekről.

*

D.-puszta korábban egy megszűnt állami gazdaság tanyája volt, ma a termelőszövetkezet tulajdona. Kopár buckáin lapos parasztházak darvadoznak. Mállott falak, rozszant tetők panaszoznak az iramló időt.

A puztán nyolc-tíz család lakik, földpadlós szobákban, jelenlegi és egykori tsz-dolgozók. A posta K.-ból érkezik. A tanács N.-ben székel. Az élelmiszerboltot, kétnaponkénti nyitvatartással, az ÁFESZ üzemelteti. Itt elegendő ez a foghíjas nyitvatartás, hi-

szen amikor a bolt még naponta nyitva állt, megesett, hogy mindössze egy forint húsz fillért forgalmazott, a boltos meg — mit tehetett mást — egész nap csak ásított.

★

Víz dagasztja az agyagos földet, csúszkál, süpped benne a láb. A cápaszájú kátyúkkal teletűzdelt földút szélén két kölyök baktat. Tíz év körüli fiú, nála pár évvel fiatalabb kislány. Szutykosak, lábukon, mint lószellenés hangja, lépésenként cuppog a gumicsizma. Testüket ócska rongyok borítják, a nagykabátot férfizakó helyettesíti. A látvány lehangoló, ámbr e nyútt göncökben aligha fázna a gyerekek.

Az első szavak után tisztázódik, jó helyen járunk. A két gyerek ugyanis D.-éke: a tizenkét éves Béla és a hétesztendős Tündi. Nincsenek megszeppenve, csak fürkésznek ölmos kíváncsisággal.

— Hova igyekeztek? — tudakoljuk.

— Fáért az erdőbe — feleli a széltől könnyesre csiklandozott szemű fiú.

— Élelmesek vagytok — dicsérjük meg a kölyköket.

— Hideg van, kell a tüzelő — magyarázza a gyerek. — Most megyünk ki harmadszor — veti fel büszkén a fejét.

— Mióta?

— Reggeltől.

— Nem voltatok iskolában?

— Nem, mert . . . — aztán, mint aki észbekap, hogy majdnem elkottyantotta az igazságot az idegenek előtt, abbahagyja a mondatot, és elnéz a messzeségbe.

— Mert . . .? — sürgetem, tekintetét megkeresve. Nehezen állja a kényszerítő pillantásokat, így hát gyorsan feladja az ellenállást.

— Mert anyu orvoshoz akarta vinni Marikát.

— És elvitte?

A válasz hetyke, ideges vállrándítás.

A puszta nincs a világ végén, mégis kellemetlen érzéseket kelt az emberben. Lehangolóan sivár és rendezetlen. A házak fölött újabb esőfelhők hömpölyögnek, s a borulásban még riasztóbb e település árvasága.

D.-ék a puszta elején laknak. Az udvaron gallynyalábok terpeszkednek, sorsukra várva. Az apa, baltával a kezében, megáll, a csodálkozás halvány szikrája nélkül fogadja

üdvözlésünket. — Erre tessék — mutat jobbra a kétfelé nyíló előtérből. — Csak egy helyiséget szoktunk fűteni.

Alacsony, inas, szőkésbarna férfi. Agyonhasznált kéményseprőruhájába törli a kezét. Arca kifejezéstelen, mint a fakíroké. Nem kérdez, nem háborog, jól tudja, előbb-utóbb úgyszólván kirukkolunk jövetelünk céljával; meg aztán olyan, mintha megszokta volna az idegenek váratlan betoppanását. Feszélyezetté teszi az embert ez a rezzenéstelen nyugalom. Nyugtalanít a környezet. De mutatni nem szabad, mert ha észreveszik rajta, oda a beszélgetésnek.

Az asszony bádogteknőben ruhát öblöget. Bal oldalán a kimosott ingek, zoknik, harisnyanadrágok púposodnak, jobbán a mosásra várók. Az egyik leánya-harisnyanadrágon ülülék szárad.

A körülbelül háromszor négyméteres helyiségbe egyetlen parányi ablakon kandikál be a fény, s a félhomályban bizonytalanná válnak a tárgyak. Legtisztabban az ablakkal szembeni viharvert kredenc, a mellette levő meghatározatlan színű, felszakadt huza-tú heverő, a hozzá franciásan odaigazitott, régi típusú ágy látszik. A kopott asztal a mosóteknő, az asszonyt meg a ruának takarják el, a fekete sparhelt beleolvad a fénytelen szeglet sötétségébe. A falipolcon rádió — egyik gombja kiszakadva, dróton fityeg. Nincs mosógép, centrifuga, televízió, újság.

A két kisebbik lány alacsony széken kuporog, a nagyobb másfél éves hűgát babusgatja. A családból csak Pisti hiányzik, aki bátyjánál rendszeresebben jár iskolába, most is tanul.

— Mióta nem dolgozik? — kérdezem a férfit.

— Ösztől — feleli fagyos egykedvűséggel.

— Október 12-én ütött be a krakk.

— Hogyan?

— Magam sem tudom . . . A főkönyvelő az oka mindennek. Semmi baj nem volt, amíg ő ide nem jött és bele nem avatkozott. Vége a barátságának, mondta, magához vette a sorkönyveket, melyekbe a sepréseket írtam, aztán elvitte. Négy igazolatlan mulasztást mutattak ki.

Volna hát kire és miért haragudni, mégsem teszi. Rendkívüli önérzettel és nagyfokú gyakorlattal őrzi nyugalmát, mint egy méltóságos úr. Nem mentegőzik a nyomorúsá-

gáért, de igazából, szenvedéllyel nem is okol senkit érte, még a főkönyvelőt sem. A világ legtermészetesebb dolgának tartja ezt a „szemétdombot”, meg azt, hogy már fél éve nem dolgozik sehol.

— „Vége a barátságának”: mit jelent ez?

— Azt én is szeretném tudni. — Belebámul, belemered a teknő mocskos vizébe. — Elbocsátottak. Húszezer forintot vettek ki az azal a zsebemből, hogy nem házalhattam az újévi naptárakkal. És ugrott a családi pótlék is, 1900 forint havonta.

— Miből élnek?

— Alkalmi munkákat vállalok.

— Mennviért?

— Mikor hogy. Rakodással, fuvarozással megkeresem a napi 150—200 forintot. De a kertészás még jobb. Két fél nap alatt kerestem már vele 300 forintot.

— De az alkalmi munka mégiscsak alkalmi. Vagy van, vagy nincs. Például, ma is itt-hon találtuk . . .

Egyre csak bámul maga elé. Az asszony is hallgat, mintha semmi köze nem lenne ahhoz, amiről a férjével beszélgetünk. Az asszony tartsa a száját, ne kotnyeleskedjen bele a férfiak dolgába, végezze a magáét — így nevelték, és így szoktatta a férje.

— Mikor áll újra munkába?

— Nem tudom . . . , visszavesznek-e.

— Máshol próbálkozott már?

Sokadszor telepszik közénk kínosan a csend. Csak a gyerekek szöszmögnek, a koszos ruhák sikongatnak szüntelenül az asszony kemény keze alatt. Újabb és újabb gyermekholmit mos ki . . .

Páratlan öröm újra kinn lenni a világoson, a friss levegőn. Úgy mellbevág, hogy az ember belerészegszik az ízébe, illatába.

Gömböc — a gazdája sem tudja, miféle korcs — farkát csóválva, lábunk körül settenkedik. A férfi megnyugtat:

— Csak bátran. Nem harap.

★

Levelek, feljegyzések D. Béla életével kapcsolatosan.

Az E.-i Általános Iskola igazgatója 1975. február 20-án elküldi a K.-i Általános Iskolának a kisfiú beiratkozási igazolását. A levélben olvashatjuk: „A kisegítő második osztályba felvettük. Könyvei, füzetei nem mutatják egyértelműen, hogy melyik osztályba járt. A szülő első alkalommal azt mondta, elsős a gyereke”.

1977. május 10-én M. J.-né tanár hosszú tényleíró levelet küld az n.-i tanácsra, elpanaszolva a gyerekek mostoha életkörülményeit, melyekről a kisfiútól hallott; s tudatja, hogy több ízben személyesen vette meg számára az autóbuszberletet, továbbá hogy a gyereket esetenként az iskolában mosdatják meg.

Ellenőrző könyvi bejegyzések arról tanúskodnak, hogy a kisfiú decemberig összesen 60 napot hiányzott az iskolából, az utcán ok nélkül nekirontott egy járókelőnek, bántalmazta iskolatársait.

Szöbéli közlések: a kisfiú merő szórakozásból kiugrál az országúton az autók elé, s jókat mulat a megrettenő gépkocsivezetők bosszúságán. Az egyik tavaszon felgyújtotta a termelőszövetkezet fenyesét. Összel, szülői parancsra úgy keresett pénzt, hogy kókényt, makkot, csipkebogyót, adott le a gyűjtőhelyen, a márciusi, áprilisi hónapokban kertet ásott. Emiatt hetekig hiányzott az iskolából. A május elsejei felvonulásra rongyokban érkezett, jövetelének elsődleges célja volt, hogy húsz zsemlét vásároljon, mivel hiányzott a kenyér otthon az asztalról. A gyerekek többsége pedig már a virslit is unta, s üdítőért nyaggatta a szüleit.

Az n.-i tanács vb-titkárának 1978. december 9-én kelt levele a k.-i iskolához: „Hivatalos tudomás alapján környezettanulmányt folytattam le a kiskorúak segítése ügyében. Megállapítottam, hogy a szülők jövedel-

me alacsony". A tanács ezen indoklással 2000 forint gyámügyi segélyben részesítette a két iskolásfiút, s a napköziotthoni térítés befizetésével és a szükséges ruhaneműk, lábbeli megvásárlásával M. J.-nét bízta meg.

*

A vb-titkár valami oknál fogva nem lelkesedik a beszélgetésért, ezt a modorával érzékelteti.

— Hogyan támogatja a tanács D.-éket?

— Több ízben utaltunk ki nekik gyámügyi segélyt, a kelengyepénzből a védőnő megvásárolta nekik a szükséges holmikat.

— A fiúk decemberben is kaptak segélyt. Ezt úgy indokolták, hogy a szülők jövedelme alacsony, holott az adott időszakban egyik szülő sem dolgozott.

A vb-titkár hallgat. Közben eszembe jut a gyámügyi főelőadóval korábban folytatott beszélgetés, melynek során kiderült, az előadónak fogalma sincs arról, hogy D. J., az apa dolgozik-e vagy sem. Az viszont rémlett neki, hogy valamiért büntetőjogi eljárás folyik a férfi ellen.

— A gyerekek rendszertelenül járnak iskolába, az egyik kislány tankötelezettségét a szülők be sem jelentették. Hogyan intézkedtek?

— Figyelmeztettük őket.

— Nem használt...

— Na és? Azt akarja, hogy büntessem meg őket ezer forintra? Hiszen úgyszólván anyagi körülmények között élnek. Akárhogyan is füstölgünk, a gyerekek igénylik a szülőket. Az állami gondozás meg mit ér? A falunkból most is börtönben van az állami gondozott. Akkor inkább csak maradjanak a gyerekek a családban, akármilyen szűkösek is a körülmények.

Persze, számos kérdés feltehető. Például: maradjanak akkor is, ha az apa munkakerülő? Ha a családnak nincs biztos jövedelme? Ha a pénz elcsurog a sarki üzletekben?

*

A kéményseprő-vállalat főkönyvelője határozott ember.

— A fegyelmet minden szín alatt fenn kell tartani — jelenti ki kategorikusan, amikor D. J. kéményseprői pályafutása felől érdeklődöm. — Nem vagyok szívbajos, és ha szükséges, akkor kiadom a fegyelmet. Inkább legyen 10—12 kéményseprőnk, de azok becsületesen dolgozzanak. Nemezszer beleváltam én a zsebükbe...

— Belenyúlt D. J. zsebébe is.

Egy pillanatra megrendül a magabiztossága. Láthatóan a mondat értelmezését fontolgatja.

— Nem munkaköri kötelességem — meredek vissza hivatalos határozottságába —, hogy a személyekkel közvetlenül is foglalkozzam. D. J.-nek a fegyelmet a művezetője adta. Vele együtt egyébként több ízben is kerestük az otthonában, mert hallottunk egyet-mást a munkájáról, tisztázni akartuk a szóbeszédet. De amikor mentünk, elbújt — előfordult, hogy a kukoricásban. Üzentünk neki, hogy a saját érdekében, a díjkönyvekkel együtt, jöjjön be a központba. Nem jött.

— Mit beszéltek az emberek D. J.-ről?

— Azt, ami igaz is volt. Többször hiányzott a munkahelyéről, senki sem tudta, hol van, és sikkasztott tízezer forintot. Nem szívesen küldünk el senkit, különösen fegyelmivel nem, mert kevés a munkaerőnk, de ebben az esetben nem tehetünk másként. D. J. magatartásával nem segítette ügyének tisztázását. Különben a sikkasztási tárgya-

lást is el kellett halasztani miatta, mert az első idézésre nem jelent meg a bíróságon.

Hivatalos vizsgálat szerint a sikkasztás mintegy 400 személy sérelmére történt. A gyanútlan emberek soha el nem végzett munkáért fizettek pénzt.

*

A levitézlett kéményseprő húsvét hétfőjének reggelén, viszonylag mutatósan, elegánsan felöltözve az egyik szomszédos községbe kerékpározott. Elégedettnak látszott. De vajon elégedettek voltak-e a gyerekei, meg a felesége? Ki locsolta meg Tündit, Pirit és Marikát? Ünneplőt húzott-e magára Béla és Pisti a locsolkodáshoz?

Telnek, múlnak a napok, ahogyan évezredek óta. D.-pusztáról nem érkeznek vígasztaló hírek. Úgy látszik, D. J. gondolkodása, magatartása nem változik. Mi oka is lenne rá? Felelőtlenségének keresztje a legelviselhetlenebbül nem az ő vállaira nehezedik, hanem azéra a zokszó nélküli asszonyára, aki talán fel sem fogja, hogy áldozat, meg azéra az öt gyerekére, akik nem is sejtik, mivé válhatnak egy gondoskodó, emberibb szülői házban.

Az osztályfőnöknő a Szép versek idei kötetét forgatja. Csuka Zoltán versénél hosszan elidőz: *Hites sorok gyermekekhez* a címe. „... Gyere te is, te is, a dombok alatt aranyeséket legelnek a szarvasok / a hegyek púpján túl friss máglyákkal várnak a szénégetők...”

D. Béla és testvérei nem értik ezeket a mondatokat, csak a hívását érzik. Egyelőre azonban nem nekik íródnak az aranyesék, hegyek ormán nem nekik gyulladnak ki a máglyák.

Sokkal földhöztapadtabbak a vágyaik.

Sulyok László

Mi az egészséges?

A Mátra magasabb tetőin, csúcsain még ott csillog a hó, itt lent, a Zagyva huzatos völgyében már csak a minden orrot-fület pirosra gyaluló februári szelek járnak, fákról, kerítésekről, villanydrótokról lerázzák a zúzmarát, és szeszélyes rendetlenségű kupacokba gyűjtik a fagyott sár redől között. A falu főutcáján kevesen mozognak. Néhány vénasszony igyekszik a templomba, mások a malacot hajkurásszák — munkásvonatokhoz, faröbuszokhoz, téeszbe már régen elmentek a férfiak és nők.

Ez a fél óra a táskával ballagó gyermekeké. Az új iskola kint áll a falu szélén, innen a felvegről már ideje lenne indulni, de a kapuk alig csattognak.

— Juj, hideg van! — visít egy kis kölyök, és visszaugrik a verandáról.

Pedig dehogyan van hideg. Tavasz jön. Érezni, mint szellőzőkódnak az erdők, domboldalok, a patak zezugai.

Miért fázik hát akkor annyira ez a gyerek?

*

A férj a délutános műszakba készül, az asszony pedig a három gyereket várja ebéddel.

— Rosszak-e? — kérdem.

— Jaj, mint a tűz! — sóhajt az anyjuk, miközben gombot varr az ember bejáróingére. — Tegnap adtam nekik egy ötvenest, mert már majd kihúztak valami építőjatekért; és ma reggel megint egy-egy tízest, már nem is tudom, mire. Aztán itt van Palkó, a legnagyobb. Táncolni tanul. Mondom neki: Te! A rendes cipődet vedd föl a kultúrba! Este nézem: hát nem abban ment el, amit egész nap nyű?! —

— A mindent! — mondom meggyőződés nélkül. — De: szagatják-e a ruhát? Másznak-e például fára?

— Fára?! — csodálkozik rám, de csak egy pillanatig, mert elharapja a cernát, és lódul a dolga után. Hallom, amint az előszobaszekrényben matatva mormolja: — Fára! Az kéne még csak! Hát majmok az én gyerekeim?

A fürdőszobából kijön a férj, kapja magára az inget.

— Pali — mondom —, ha úgy hirtelen vissza tudnál emlékezni: hány fát másztunk meg gyerekkorunkban egy nyáron?

Kis ideig ijedten mered rám, de hogy egészen komoly pófát vágok, elneveti magát:

— A fene meg jobban tudja. Nemigen hagytunk ki egyet sem.

— Mit szoktak csinálni iskola után a gyerekeid?

A feleség közben visszajött a szobába:

— A tévé!... Az az egy jó, hogy azt szeretik. Addig legalább csendben vannak. Vasárnap délelőtt is; nem is tudom, mit csinálnék!

— Kimennének a faluba — vélem óvatosan —, kiszaladgálnak magukat. Az az egészséges...

— Ilyen locspocsban? Kész betegség! Üljenek csak itthon, a fenekükön!

Lényegében a másik házban is ugyanezt mondják, és a harmadik meg a tizedik gyermekes családnál is. S néhol még azt is hozzátesszik, hogy nem jó az, ha mindenféle utcagyerekekkel barátkoznak.

Gyermekkoromban hónapokig kórházban feküdtem, lesóványodtam, kicsit elbizonytalankodtam, elszoktam a társaságtól. Szüleim egy darabig riadozva figyeltek, majd visszavittek, hogy gyógyítsanak ki teljesen, mert mióta kijöttem, egy karcolást, egyetlen szakadást sem vittem haza.

És nem féltettek semmiféle társaságtól — úgy látszik, akkor valahányan voltunk, mind utcagyerekeknek számítottunk.

*

Jó harminc évvel ezelőtt a csökött malacot patkányok, ürgelemek, egérnek, a macskát cirmosnak, a kutyát többsincsnek hívtuk, egymást pedig füles, szeplős, hazudós, bucska, talicska és hasonló jelzőkkel illettük. Ma a kismalac — már ahol van — mazsola, a macska kandúrbandi, a kutya foximaxi —, de egymásra is ugyanezeket a neveket aggatják a gyerekek.

Dúl a tévé.

Iskolában iskolatelevízió, vasárnap délelőtt ifjúsági, este mese- és gyermekműsor meg futballmérkőzés — meg krimi, meg szex. És erőszak, kegyetlenség, háború, felfordulás szinte naponta.

Megszűntek az isten háta mögötti vidékek. Legyen az bármilyen kicsi falu vagy tanya, a nagyvilág az eddigi intim, csak-a-mienk lakásba jött.

Sokszor megfigyeltem a gyerekeket: a kétéves már érzékeli a mozgóképet. Még esetleg a tízéves sem tudja, miről van szó — agya még nem képes az asszociációkra —, de a kép mozog, abban a fene kis dobozban emberek, állatok, sőt lárgyak mindenféle mókás dolgot csinálnak. A napi munkában elfáradt, koránkelő szülők már régen alusznak, ők azonban még mindig markolják a kisszék szélét, és kivörösödő szemmel bámulnak a szürkén fényes üvegre.

✱

Eszem ágában sincs a tévé romboló hatásáról elmélkedni. A képtávközlés korjelenség, rohamosan fog továbbterjedni, és haszna szinte beláthatatlan. Azt azonban föltétlenül figyelembe kell vennünk: kaphat a gyerek akármilyen okos, érthető tanácsokat — ha azt csak látja, és nem gyakorolja, akkor sohasem lesz a sajátjává, nem képes feldolgozni. Ugyanakkor a mozgókép bűvölete elszakítja pajtásaitól, kicsit tehát a társadalomtól is. Hiszen ha többen ülnek a képernyő előtt, akkor is mindegyik egyedül ül, egyedül fogadja be a látottakat, s társait legfeljebb egy-egy felkiáltás erejéig érzékeli; de azt is gyorsan lepiszegeti, mert attól nem hallja, mit mond a tévé.

Márpedig, amit ott lát, azt sohasem cselekszi. Ha akarja, sem tudja. Amit ugyanis a tévé ad — legyen színházi közvetítés, bábjáték vagy riport —, az valami esszenciális, a valóság kivonata — ha nem is mindig művészi vagy találó. Am minél művészebb, annál nehezebb visszaforgatni égi másából a való-

ságba. Az ő kis élete mikrovalóságába. Hisz megpróbáltuk azt már mi is, hogy a ritkán látott moziképeket újrátársítsuk. Soha, egyetlen alkalommal sem sikerült. Nem volt az az íze, az a sója, ami a filmen. S ha néha sikerült is volna valamelyőnknek új történetet fabrikálnia, akkor meg összevesztünk, hogy az pedig nem így volt! Maradtunk tehát saját játékainknál. Saját kis társadalmunkat fejlesztettük tovább — így készültünk a felnőtt életre.

Most pedig jórészt a tévé, a rádió trenírozza a gyerekeket.

✱

Sok városi szülő ma már arra törekszik, hogy fiát-lányát sportoltassa, szabadba küldje; a falusi szülők többsége viszont még a fűvő szélőt is óvja a serdülőket! De hol, mikor, hogyan tanulják meg ezek a fiúk és lányok a közösségi magatartást (az iskolai élet önmagában nem elég), mikor tanulnak meg vere-seget szenvedni, elismerni az igazságos fölényt — és igazságosan gyakorolni a fölényt!? Hogyan tanulnak meg alkalmazkodni, helyesen rangsorolni a világ elemeit?

És mikor szoknak rá a léleknek oly nélkülözhetetlen tűnődésre, álmodozásra? „Gyorsuló élet” — zengjük a fülükbe napról napra; az ő életük azonban lelassult, és szinte minden belső, öntevékeny cselekvéstől megfosztódott. — Nem az üresen maradt erdőket, patak mentét és domboldalakat sajnálom hát elsősorban, nem is a sok, megfabrikátlanul maradt saját játékokat (a többnyire fantázia nélküli késztermék helyett!), hanem a holnap falujának felnőtteit.

Kunszabó Ferenc

Szolgalat és kötődés

VASAS KÁROLY MÜTERMÉBEN

Vasas Károly huszonkét évvel a főiskola elvégzése után rendezte meg első önálló kiállítását. Diskurzusunk is ezzel kezdődött: miért ilyen későn? Hogyan szánta el magát végül arra, hogy egyénileg is bemutatkozzon?

— Felkértek rá: tartsak kiállítást. Régebben is szerettem volna már bemutatkozni, de akkor nekem kellett volna termet szereznem. Nem vagyok „hajtós”, állandóan mozgó, ügyes-bajos dolgokat intéző ember, így hát lemondtam róla. Úgy gondoltam, eleget szerepelek a nagyobb tárlatokon, legkedvesebb két munkám mindig ki volt állítva. Úgy éreztem, jelenlétnek ez elegendő, műveimet megismeri a közönség.

— Megismertek?

— A kiállítás vendégkönyvéből kiderült: sokan most fedeztek fel. Nem értették, hol voltam eddig. Nos, én nem bűjtam el senki elől: vidéken, Pesten egyaránt kiállítottam. Csak hát egészen más, ha kollektív vagy egyéni kiállításra csábít a plakát. Erre most kellett rájónom.

— Katalógusod tanúsága szerint húsz köztéri szobrot helyezték el Jászberénytől Sopronig, Szécsénytől Pécsig az országban. Tehát mindegyik másutt látható. Eppen ezért kérdezem, hogy egy szobrász számára mit jelent, ha egybegyűjtve látja alkotásait?

— Talán nem volt igazam, hogy eddig vártam. A szobraimat ugyanis én akkor is együtt látom, ha nincsenek egyszerre „kirakva”. Együttesen azonban más a hatásuk, és biztosan a közönségben is más gondolatokat keltethetnek, mint ha csak két-három művet tekinthetnek meg egyszerre. Kettőre-háromra bárki ráfoghatja, hogy a véletlen művei, másrészt — s azt hiszem, ez a lényeg — nem látja át az egészet a folyamatát, az indítékokat, amelyekkel a szobraimat csinálom.

— Miben erősített meg ez a kiállításod?

— Mindenekelőtt abban, hogy tovább kell mennem azon az úton, amelyen haladok. Mindig is arra törekedtem, hogy újat adjak: ez olykor a formában, olykor a szobor kompozíciójában, térhatásában, jelentkezésében. Amit csinállok, abban hiszek is, s ameddig hiszek benne, addig csinálom. Ma elég gyakran hallani olyan megjegyzéseket, hogy aki a közösséget szolgálja, az már eleve nem lehet művész. Számomra a művészet társadalmi szolgálat. Mi más is lehetne? Én azt próbálok elérni, hogy a közösség gazdagodjon munkáimmal. S a legabsztraktabb, legelvontabb kompozíciókat is éppen azért kellene közkinccsé tenni, hogy érezze a társadalom: az alkotó nemcsak magának, hanem másoknak is akart valamit mondani. Ezt szeretném én is tenni, de mint már mondtam, csak addig, ameddig hiszek benne.

Kritikusan szemlélem munkáimat. Természetesen minden szobor után marad egy bizonyos hiányérzetem, s azt a következőben próbálom megoldani, elképzeléseimet továbbfejleszteni. Egy kívülálló csak annyit lát, hogy a szobrász megint alkotott egy művet, de azt már nem, hogy az ember minden percben, a másodperc töredéké- szében is állandóan kritizálja magát vagy a munkáját. Ha kritikusságról esik szó, mindig eszembe jutnak Somogyi József szavai: amíg a műteremben van a szobor, vagy éppenhogy kikerült onnan, addig édes gyermekének tartja művét a szobrász. Ha akkor szólnak, akkor nagyon tud harapni. Amikor azonban már eltelik egy bizonyos idő, és kívülről tudja nézni, akkor mindig van egy olyan érzése (mondhatjuk úgy is, hogy hiányérzése), ami miatt új szobor készítéséhez kezd. Mert ha nem lenne hiányérzete, akkor ugyanazt a szobrot csinálhatná mindig, vagy azt mondhatná: ennél jobbat nem tudok készíteni, befejeztem, ülhettek a babérjaimon stb.

— Mi készített arra, hogy elkészítsd A Téli Palota ostromát, vagy megcsinálj egy felszabadulási emlékművet?

— Kezdjük megint a végén. Az alkotó nemcsak belső kényszerből, de megbízásra is készít műveket. Tehát már eleve adott egy bizonyos külső igény. De hiába készült, mondjuk, már több felszabadulási szobor, ezen a témakörön belül mégis valami újat kell csinálnom. Nekem szerencsém van: munkávérosban születtem, nekem nem kell „lemennem”, hogy például bányásszobrot csináljak. Én belülről azonosulok ezekkel az emberekkel. S annak ellenére, hogy voltak idők, amikor lejáraták — sematikus formával és gondolkodásmóddal — ezeket a témákat, igazolni igyekeztem: a munkásábrázolás nem egyenlő a sematizmus-sal, amitől meg kell szabadulnunk.

— De a témáit le lehet jártni.

— Többen megtették ezt, s ma egyesek rögtön éppen a legrosszabb alkotásokra asszociálnak, amikor szóba kerül a kérdés. Hat évig tanultam, s nem akarom elhinni, hogy akár egy lovaszobrot (ami nagy, szép és nehéz szobrászi feladat), akár egy hármaskompozíciót, csupán azért, mert lejáraták, nem lehet újból jól megcsinálni. Én nem hiszem el, hogy egy feladat pusztán azért a későbbiek számára elveszhet.

— Szobrászl „másfajtaságot” emlegetsz. Nemcsak a tartalomban, hanem a formai jegyekben is. Végül is hogyan tudod megoldani a felvállalt feladatot?

— A téma képlékeny dolog. Úgy is felfoghatom, hogy a kőműves legény akkor kőműves legény, ha rajta van a megfelelő sapka, a munkakesztyű, a malterosvödör, mert az is a témához kapcsolódik, és még egy csomó rekvizitum. Nem hiszem azonban, hogy ezt kellene hangsúlyoznom. Én elismerem a modern plasztika eredményeit, s a legjobbak erejéit próbálom átvenni, hogy mint írásban, beszédben az abc betűiből, hangjaiból összeállítom a szavakat, úgy a plasztikában is megoldjak bizonyos új szintéziseket.

— Szobraid meglehetősen dinamikusak. Ez alighanem témavilágodból is adódik.

— A dinamizmus nálam együtt jelentkezik az életrealitással, az újszerűséggel. A mai életet fejezem ki velük. A dinamizmus persze nem vulgáris dolog; két gőzoltattyú nem képes elmondani korunk erejét, száguldását. De jelképeként felhasználhatók, hasznosíthatók a huszadik század utolsó negyedében is.

— Végül is nem arról van szó, hogy egy mozgással kimerevítet egy pillanatra a világot, hanem hogy az ember végigjárja alakjainak az útját, átéli a folyamatot.

— A mozgást én egységként kezelem az egész kompozíción belül. Egy lovaszobornál különösen nem lehet egy mástól elválasztani a figurákat; a lovat és a figurákat egységben kell felfogni — persze a szobrász túlzásaival együtt —, s ezért nincs szükség arra, hogy állattani szakértőt hívjanak, vajon megfelel-e mindenben az anatómia követelményeinek.

— A lovakról jut eszembe: miért kedvelted annyira, miért formázod annyit ezeket az értelmes állatokat?

— A dinamizmust leginkább két tömeg egymáshoz való viszonyával lehet kifejezni. Ez azonban engem nem elégit ki. Szükségem van tehát egy figurára: ez pedig a ló, mint eredendően természeti forma. A dinamizmust számomra a ló, és nem a gép jelenti.

— Csupán a megjelenítés az érdekes, vagy szimbolikus értelme is van ennek?

— Eleve szimbolikus. Ez indította el az Ady: Dalok tüzes szekéren című plasztikámat is: a két ló a teljes erőt, a költőnek a többletenergiaját szimbolizálja, nemcsak a fekete bánatot, a bűnt, hanem a költészet egészét, harmóniáját, erejét és hatalmát, magának Adynak az életét. Bartók Cantata profanájában is megjelennek a verssorokban elmondott alakok, de magával a kompozícióval, a kompozíció ritmusával próbáltam kifejezni az eredeti zene hangulatát, lényegét. Nemcsak azért, hogy megmintáztam a szarvasokat. Kedvelem ezt a fajta ábrázolást. Persze, ebben az is benne van, hogy minél inkább technizálódik ez a világ, annál körültekintőbben kell vigyáznunk rá. Úgy is mondhatom, hogy többet elveszíthetünk belőle, ha nem ügyelünk, mint amennyit eddig nap mint nap eltékoztunk. Félő, hogy egyszer eljutunk ahhoz az állapothoz, amikor a fákról eltűnik a levél, a halak kivesznek a folyókból, s a lovakat is már csak a versenyeken vagy az állatkertekben tudják bemutatni.

— Ebből következik tehát, hogy az alakjaidat általánosítod, vagyis elmarad belőlük a konkrétizálás. Mintha anonim jelenségeket szimbolizálnának?

— Azt szeretném elérni, hogy szobraim nézése közben ne csak a konkrét dologra gondoljanak; hogy az érzelmek és gondolatok, amelyeket a művek remélhetően kiváltanak, tágabb értelműek legyenek. Beleézés, azonosulás nélkül nincs műalkotás. Én a szobrászi tömeget és annak mozgásait, arányait tartom mindig szem előtt. Ha a néző

is ugyanezt tapasztalja — bár laikus módon (s ezzel nem lebecsülni, sőt felemelni akarom, mert hiszen ez neki nem tanult szakmája) —, akkor úgy vélem, a szobrász megoldotta a feladatát, művet alkotott. Tehát a nézőnek is azonosulni kell a művel, méghozzá a szobrásszal majdnem azonos szinten.

— Hogyan lehet egy nézőtől elvárni, hogy otthonosan közlekedjen a szobrok között? Hogyan hatnak a szobrok, a jó alkotások az emberek gondolkodásmódjára, vizualitására?

— Minél több szobrot lát az ember maga körül, vagyis minél többet tud foglalkozni a képzőművészettel, annál inkább változik, gazdagodik vizuális kultúrája. Dehát így vannak ezzel a profik is. Ha én például művészettörténetet tanulok öt éven keresztül, és csak fotó- vagy gipszmásolatokat látok, akkor még csak sejtéseim vannak arról a korról, amelyben születtek. Ha viszont elmegyek Olaszországba, és az eredeti környezetben veszem szemügyre az alkotásokat, tehát az ottani városokkal, terekkel, utcákkal, növényzettel, emberekkel együtt, akkor valóban ráérezhetek a helyszín fontosságára, megtanulhatom azt, hogy egy műnek mindig tartoznia kell valahová, s az emberek is akkor érzik magukhoz közeleink. Akkor fogadják el arányrendjét, az adott térben betöltött szerepét. Petőfi is azt mondja, hogy a dolgoknak akkor van értelmük, ha azokba minél több ember bele tudja magát élni, akkor válnak közkinccsé, akkor lesznek egyáltalán valakiké.

— Miért?

— Én a magam részéről csodálom a közönséget, hogy egyáltalán eljár még kiállításokra. Egy tárlathoz annyiféle megjegyzést kap, hall, olvas a látogató, hogy ember legyen a talpán, aki azt — a látnivalók mellett — mind fel tudja dolgozni!

— Térjünk vissza szobraid témavilágához, méghozzá az elkötelezettséghez. Azzal, hogy elkészítetted a salgótarjáni *Bányászodat*, átadták az oroszlanói *Bányászaidat*, valamit jeleképpen is el akartál mondani, azaz valamit vállaltál...

— Érdekes probléma. Ha mi a társadalmunkat szocialista társadalomnak nevezzük, és azt akarjuk felépíteni, akkor én nem értem, miért számít nekik, hogy elkötelezett vagyok? Azt sem értem, hogy egyesek ezt miért nem vállalják, vagyis miért hátrálnak meg, vetik meg ezt a meghatározást. (Bár azt is hozzá kell tennem, hogy ma elkötelezettnek lenni nem nagy dicsőség, ha lehet is, hogy ez megítélés kérdése, vagyis helytől függ, ki hogyan látja — s nem hinném, hogy a megítélés különbözősége szerencsés lenne.) Én annyit tudok mondani, hogy amit csinálok, azt teljes hittel teszem — s elképzelem, hogy más is így gondolkodik. Éppen ezért: tisztázni kellene a problémákat, nem pedig egymást bősztíteni. Hogy vitáinkban is emberek maradjunk. S ezt nem az egyéni érdekek, hanem a közösség kívánja meg tőlünk.

— Gyökereid a salgótarjáni gyermekkorba mélyülnek. A tudatosulás később következt be. Mit jelent ez az indítás?

— A gyermekkor mindenki számára meghatározó: akkor alapozódik meg a munka, a munkások megbecsülése, az igazságérzet is. Én Salgótarjában, a Nagyállomás környékén nőttem fel, s kezdő fiatalelként a tűzhelygyárban dolgoztam. A munkát a keményebbik oldaláról ismertem meg, nem értem rá bliccelni, tehát előttem senki sem járathatta le a munkát. Szeretem az egyenességet, megvetem az érdekek hajhászását, s ugyanúgy az árnyékbokszolást is, a pillanatnyi helyzeti előnyökkel együtt. De adok az önkritikára, s azokat az embereket értékelem, akik nemcsak ma és itt beszélnek így, a véleményüket nem köpönyegforgatójánosokként kezelik, de ki is állnak érte és mellette. Salgótarján ennek az útnak a kiindulópontját jelenti nekem. Azt, amit Horváth György írt le a Magyar Nemzetben, hogy tudniillik szeretem megszervezni a munkámat. A Múcsarnokban bemutatott harminckilenc szobrom az én igazságérzetemből táplálkozik. Ha tehát egyszer megigérek valamit, én azt teljesíteni is akarom. S általában csak azt ígérem meg, amit meg is tudok valósítani (bár ma ez is kuriózum). Valahogy ez is ugyanannyit jelent, mint az elkötelezettség.

— Nehéz ma elmondani egy szobrászról, hogy mindössze egy ponthoz kötődjön, hiszen egy művésznek egy teljes ország a hazája. Salgótarjában te mégis akkor térél vissza, amikor felállították *Bányász* szobrodát.

— Ha nem is járok évente a városi tanácsra, Salgótarjánál nekem úgy van kapcsolat, hogy az sokkal szorosabb kötődést (hátszínigot) jelent, mint egyfajta hivatali kapcsolatot. Amit én Tarjában merítettem, azt az emberektől, a városból, a környezettől, a régi kedves helyektől kaptam. Az már csak pluszt jelent, hogy elismernek: tarjáni voltam és annak is érzem magam. Én senkire nem akarom magamat ráerőszakolni, számítani azonban rám mindig lehet.

Molnár Zsolt

Az ember arca

SOMOGYI GYÖZŐ MŰTERMÉBEN

Somogyi Győző grafikusművész 1942-ben született. A budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban 1960-ban érettségizett. Szítyomatait 1973 óta számos bel- és külföldi kiállításon mutatta be. 1977-ben elnyerte a Miskolci Grafikai Biennálé fődíját. Művészete a mai magyar grafika egyik jelentős értéke. Lapjai — hogy példaként csak néhányat idézzünk: 1848-as sorozat, *Galícia, 1914, Jézus bevonulása Jeruzsálembe, Külváros, Csepel* — szítyomással, ezzel a mintegy fél évszázada (hazánkban két évtizede) használt technikával készülnek. Témavilágukat tekintve négy alapvető csoportba oszthatók: bibliai ihletésű, a magyar történelem fordulópontjaihoz kapcsolódó, táji, etnikai élményekre, illetve a külvárosi hétköznapi ihletésére utaló lapokra. Munkásságát azonban nem elsősorban a technikai kérdések, a témavilág, hanem a megközelítés módja teszi értékessé. Lapjai nemcsak a jelenségek analízisét adják, hanem azok szintézisét is: a XX. századi ember arcát mutatják meg premier plánban, minden szép és minden csúf vonással együtt.

Hogyan látja ő saját művészetét, fejlődését, a számára fontos problémákat? — ezekkel a kérdésekkel kerestem meg műtermében.

— A műteremben hatalmas terepasztalt láttam. Játékfigurákkal, épületekkel, fegyverekkel. Eszembe jutott közben az is, hogy az iskolai firkálásokra hivatkoztál egyszer, s azt mondtad, mostani módszered is az akkorihoz hasonlít. A beszélgetést éppen azért a gyermekkori élményekkel kellene kezdenünk, vagy éppen ezekkel a játéktípusokkal.

— Négyéves korom óta készítek papírkatonákat. Stratégiai játékokat játszom velük. Az évek folyamán igen bonyolult szabályok alakultak ki, míg — arányos torzítással — e játékkal kalmassá lett történelmi rekonstrukcióra. Most hat-hét milliméteres figuráim vannak, ezekből több százat is lehet mozgatni egy asztalon. Ilyesmit mindig szívesebben rajzoltam, mint komoly, „művészi” képeket: aktot, csendéletet, portrét stb. Mai dolgaim közül is tudnék mutatni olyanokat, amelyeket „csak magamnak” készítettem.

— Tehát műhelyrajzok?

— Igen — és a játékhöz szükségeseink. Ezeket a rajzokat a képzőművészeti gimnáziumban kezdtük készíteni. Előttém ült Kovács Tamás. Mindkettőnk történelmi és P. Howard-témák rajzolásával töltöttük az órákat. Mindkettőnk grafikája valahol innen ered: a pad alól. Nékem a történelem iránti vonzalmam is. Úgy találtam, hogy az általunk játékosan ábrázolt jelenetek — legyőztetés, kivégzés, ló farkához köttetés — történelmünkben egyre ismétlődnek.

— A történelem mellett visszatérő élményed a külvárosi lét, a kopott tűzfalak árnyékában élők világa. Pesten nőttél fel, ezek az élmények hogyan kapcsolódnak gyermekkoroedhoz?

— A Keleti pályaudvar mellett, a Nyolcház nevű vasutasházak egyikében laktunk; szüleim és az öcsém ma is ott élnek. A világháborútól 1956-ig szegény világ volt ez: proliudvarok

sok gyerekekkel, kóbor macskákkal teli pincék, körbefutó gangok, ahonnan az anyák kiabáltak. Kopasz, mezítlábás, klottgatású kislányok voltak. Engem a nagyok naponta megverték.

— Elvégezted a gimnáziumot, azután — a kívülről talán váratlanul tűnő fordulattal — a teológiát... Műveidet ma is gyakran inspirálják bibliai alakok, események.

— Osztályunkból négyen is elvégeztük a Katolikus Hittudományi Akadémiát. Ez egy áldott, öreg zsidó filozófusnak, Szilágyi Ernőnek köszönhető. Igaz tanítónk volt, olyan mint Szokratesz. Akkoriban, érettségi után, négy évig a Kossuth Nyomdában dolgoztam, és sikertelenül pályáztam a Képzőművészeti Főiskolára.

— Egy élménykörről nem beszéltünk még, arról amelyet a *Galícia, a Torockó, Brassó, Hollókő* című lapjaiddal jellemezhetünk.

— A teológián a népvándorlás-kori egyháztörténetből szereztem laurea-fokozatot. Érdeklődésem azóta átment a keresztény európai kultúra keleti felére, közelebbre Kelet-Európára. A bennem kialakult szemlélet megköveteli a minden ideiglenes és részérdektől mentes vizsgálódást és a szerető kritikát — akár a látványt, akár a szociális viszonyokat dolgozom fel.

— Szociális viszonyok feldolgozásáról beszélsz, de nem a szociológiáról, hiszen az nem helyettesítheti a művészetet.

— A szociológia szaktudománya az embereket statisztikai átlagnak tekinti, az egyén sorsa kevésbé érdekli. Inkább az anyagilag mérhető összetevőket vizsgálja — szerímet viszont ezek másodlagosak. Az emberi élet minőségét nálam valami olyan dolog jelenti, amit kultúrának, lelki, erkölcsi tartalomnak szoktak nevezni. Barátaimmal mindig arra törekedtünk, hogy ne legyünk az életszínvonal függvényei.

— Ez paradox dolog: egyrészt függetlenítjük magunkat, másrészt a szítyomatokban — Csepel, Külváros — benne van, hogy többek között az életszínvonal is fontos.

— Engem ezekben nem az anyagi lét érdekelt, hanem a szellemi.

— Egyszerű a párhuzam a szociológia és a művészet, illetve a fotók és műveid között. Sokszor dolgozol fénykép után, de a szítyák, festmények egészen másról beszélnek, mint a felvételek. Ez az egészen más, ahogy fogalmaztad, „a szépség keresése”, vagy: „egyetlen vonást nem húzok csúfolásból vagy hitetlenül.” Az alkotásaidon látható emberek (akiket jobb kifejezés híján groteszk figuráknak nevezünk, hiszen a szépség és rütség keveredik bennük) tehát erről beszélnek?

— Igen. Arról, hogy korunk igyekszik az embereket boldogítani, de csak félembereket produkál. Anyagilag, testileg valóságosak, de kialakult kultúrájuk még nincs. Az ember ma azt sem tudja, mit hiányol. Ezt látom én a tanácstalan arcokon.

— Ezeket a nagyorrú, -füldű, kitágult figurákat azonban visszavetted a múltba is. Tehát nemcsak az utóbbi évtizedek történelme által meghatározott, hanem az általában vett emberről beszélsz. Vagyis: szóban most élesen körülhatárolva fogalmazol meg egy problémát, tehát a mai ember anyagi helyzetének és szellemiségének viszonyát. Azt hiszem viszont, hogy grafikáidban az is benne van — s ezt olyan művek jelzik, mint az 1848-as sorozat, vagy az egyik legjobb munkád, a *Kereszt* —, hogy az ember mindig törekszik a jó és a szép felé. Jelenbeli állapotának lényege a rendkívül érzékeny egyensúly a fenyegetettség és a biztonság között.

— Igen, ez így van. Csak én erről egészen konkrétan a mostani helyzetből kiindulva beszélek. Beismerem, hogy ez történetiszemléletemre is hat.

— Apropos, konkrét helyzet. Sokszor indulsz anyaggyűjtő útra, igen sok tanulmányrajzot, kórköt készítesz. Hogyan alakult ki ez a módszer? Illetve: mikor kezdett kialakulni jelenlegi stílusod?

— 1972-ben, amikor felhagytam az akt, portré, csendélet, tehát a tanult művészet körüli igyekezettel, és rajzoltam boldog dilettáns módjára, mint az iskolában, órák alatt. Ez az év azért is jelentős számomra, mert egy nyomdászmaster, Markó György ekkor tanított meg a szítyomásra. Ekkor jelentkeztem a Stúdióba is Bráda Tibor barátom tanácsára.

— A technika, amellyel dolgozol — a szítyomás — szinte korlátlan lehetőséget jelent számodra, hiszen a nyomat bármilyen rajzod tökéletesen visszaadja.

— A szítya nem ad korlátlan lehetőséget, mert részlemezzen finomabb vonalat, kövön vagy raszteres eljárásokkal gazdagabb tónusokat lehet létrehozni. Az én rajzaimhoz viszont valóban pontosan megfelel a szítya, hiszen én szándékosan keményen dolgozom, hogy vonalas, kontrasztos rajz jöjjön ki.

— A kontrasztos fekete-fehér felületek, a dísztelenség lapjaid „hétköznapi drámai” hatását fokozzák. Hogy rajzolásmodod valóban nem öncélúan, hanem mélyebb szellemi igények hatására alakult ki, azt a sok szítyomatom közül például a II. magyar hadsereg, s a Brassó bizonyítja.

— Nem tudom. Ugyanezt másképpen is meg lehetne oldani. Vagy ha ez így van (mármint a szellemi igénnyel), akkor arról a művész nem tud. Egyébként sem tartom jónak, ha nagyon ismeri saját szándékait. Most — hogy a másféle megoldásról beszéljek — egyre jobban érdekel a festés, a képmény színék és a puha átmenetek együttese. Tanulom, hogyan kell bánni a temperával, s hogy közben a személységem és az elképzeléseim hol hatnak, nem tudom pontosan. Eszközt keresek olyasmihhez, ami már bennem van.

— Érdekesek kis méretű állatábrázolásaid. Ezeket sokkal konkrétabb humor jellemzi, mint a többi lapot.

— Az állatok és az ember között nem látok nagy különbséget. Egyrészt az állatoknak is van személyiségük, másrészt az állat, a természet ugyanolyan fenyegetett helyzetben van, mint az ember. Tehát a technikával, erőszakkal szemben természetes szövetségünk. Ezt viszont ritkán ismerjük fel, ma is ott tartunk, hogy le kell igaznunk a természetet...

*

Ezért áll hát Somogyi Győző az állatok, a természet pártjára, ezért választja szövetségeseül őket. Ezzel viszont visszaérkezünk az ember védelméhez, a teljes élet igényéhez. Az alkotásokról szólna pedig a katartikus hatású művészet szerepéhez, jelentőségéhez a XX. században. Somogyi Győző — tudva s szándéktalanul — úgy elemzi a mai embert, szellemi és materiális helyzetét, hogy a mozaikokból — szerető figyelemmel — újra össze tudja rakni az egészet. És ez az egész — mi vagyunk. Nem lehet nem elgondolkodni magunkon.

P. Szabó Ernő